

Gekleurd verleden: over geschiedenis, herinnering en mythe

ANNELEEN SPIESSENS
Hogeschool Gent

L'étude historique met en scène le travail de la mémoire. Elle en représente, mais techniquement, l'œuvre contradictoire. En effet, tantôt la mémoire sélectionne et transforme des expériences antérieures pour les ajuster à de nouveaux usages, ou bien pratique de l'oubli qui seul fait place à un présent ; tantôt elle laisse revenir, sous forme d'imprévu, des choses qu'on croyait rangées et passées (mais qui n'ont peut-être pas d'âge) et elle ouvre dans l'actualité la brèche d'un insul.

Michel de Certeau, « Historicités mystiques », in *Recherches de science religieuse*, vol. 73, 1985, p. 326.

Gekleurd verleden: Vlaanderen tijdens de bezetting

DE LAATSTE GETUIGEN

Van 25 november 2010 tot 25 april 2011 vond in de Gentse Sint-Pietersabdij de tentoonstelling *Gekleurd verleden. Familie in oorlog* plaats. Curatoren Bruno De Wever (Instituut voor Publieksgeschiedenis, UGent) en Rudi Van Doorslaer (SOMA) hebben daarmee het debat willen aangaan over ons 'onverwerkt verleden' en de eenzijdige beeldvorming willen bijsturen over het Vlaanderen tijdens de Duitse bezetting. Hiertoe werkten ze een atypische opstelling uit waarin de 'normaliteit' van het leven tijdens

[1] Het historisch onderzoek voert het herinneringswerk ten tonele. Technisch gezien illustreert het diens contradictorische werking. Nu eens selecteert en transformeert het geheugen ervaring uit het verleden om die een nieuwe invulling te geven of vergeet het bepaalde zaken om zo ruimte te maken voor het heden; dan weer laat het onverwachts zaken weerkeren waarvan we dachten dat we er klaar mee waren en dat ze achter ons lagen (maar waar misschien geen leeftijd op staat) en maakt het in het nu een opening naar iets onvermoeds. (Mijn vertaling)

de oorlog aan bod komt. “Hoe reageren gewone mensen in een ongewone tijd?” is het uitgangspunt van de tentoonstelling. Hoe hebben verschillende mensen deze periode ervaren, welke keuzes hebben zij (niet) gemaakt en waarom, en hoe kunnen wij vandaag deze keuzes begrijpen? We grijpen de tentoonstelling aan om te reflecteren over de band tussen herinnering en geschiedenis omtrent de bezetting en collaboratie. De relatie tussen beide, of beter het conflict, weegt immers op de huidige politieke situatie in België.

De bezoeker van de tentoonstelling ontmoet tien mensen uit verschillende Gentse families op het moment van de bevrijding, in het najaar van 1944. Eén voor één vertellen zij hun belevenissen en ervaringen tijdens de oorlog. De bezoeker doorloopt tien eilandjes, tien ruimtes die telkens een apart en persoonlijk universum vormen. De intrede in 1944 is emotioneel en authentiek. Men wordt geconfronteerd met de stem van de getuigen die weerklinkt in de audiogids en ondergedompeld in een wereld vol objecten en egodocumenten verbonden aan ‘hun’ oorlog. Zo vindt de bezoeker het gastenboek van hotel Britannia dat Liliane Steenhautes vader verstopte tijdens de bezetting omdat hij er geen Duitse teksten in wilde; een ring met de foto van de vier jaar oude Roger Rombaut, de ring die zijn vader droeg toen hij werd opgeëist; een zwarte rok en witte bloes op het bed van Rika Demoen, het uniform van de Dietse Meisjesscharen; de lege barak in Ravensbrück waar verzetsstrijdster Lily van Oost drie rantsoenen brood inwisselde voor klosjes zijdegaren in de driekleur; de bijna lege medicijnkast in het kabinet van dokter Van Dessel, die zonder onderscheid tussen ‘witten’ en ‘zwarten’ zijn patiënten met veel toewijding verzorgde; de Jodenster in de patisserie van Max Bloch; foto’s van vaandels en leeuwen in de bunker van Oostfronter Oswald van Ootghem.

De curatoren zien bewust af van een exclusief wetenschappelijke benadering van het verleden, die uitsluitend inzoomt op betekenisvolle gebeurtenissen, nationale belangen, cijfers en statistieken. Het is natuurlijk niet toevallig dat net nu, meer dan zestig jaar na de oorlog, de ‘laatste getuigen’³ worden opgeroepen. De tentoonstelling verkiest een kijk “in de diepte” en kleurt de geschiedenis in: bepaalde verhalen en personages worden uit de grijze archiefmassa gelicht om het verleden “een menselijk gelaat te geven”⁴. Uit de getuigenissen maken we op dat mensen de oorlog vaak ‘ondergaan’ en zich proberen aan te passen. “De meeste Belgen proberen de bezettingstijd zo goed mogelijk te overleven”, stellen Bruno De Wever en Rudi Van Doorslaer. Met de titel ‘Gekleurd verleden’ hebben zij duidelijk willen aangeven dat de keuzes van de Vlaming onder de bezetter niet altijd ‘zwart’ of ‘wit’ waren – en ook

[2] <http://www.gekleurdverleden.be>, bezocht op 19/09/2011.

[3] Vgl. de gelijknamige documentairereeks van Luckas Vander Taelen uit 1991 waarin de filmmaker met Belgische overlevenden van de Tweede Wereldoorlog terugkeert naar de kampen waar ze gevangen zaten. De reeks werd onlangs heruitgezonden op Canvas.

[4] <http://www.gekleurdverleden.be>

dat het niet altijd echte ‘keuzes’ waren. Een aantal verhalen, zoals dat van Liliane van Steenhaute wiens vader de aanwezigheid van Duitsers in zijn hotel met tegenzin tolereert, of dat van Hubert Van de Castele die onderduikt op het platteland om niet te moeten gaan werken in Duitsland, tonen aan dat mensen niet altijd simpelweg ‘wit’ of ‘zwart’ kozen tijdens de oorlog, maar zich vaak ook in een ‘grijze zone’ bevonden waar toevalligheden, angst, opportunisme en familiebanden doorslaggeverder waren dan morele keuzes⁵. Doordat de bezoeker zich inleeft in deze unieke persoonlijke situaties, en letterlijk binnenstapt in de verschillende huiskamers, wordt het mogelijk de keuzes van de Gentenaars beter te begrijpen.

Het is opvallend dat de tentoonstelling deze subjectieve en noodzakelijk fragmentarische perspectieven pas in tweede instantie toetst aan het wetenschappelijk discours. Helemaal aan het einde van de opstelling kan de bezoeker tien video’s bekijken waar experts een kritisch tegenwicht bieden, en de getuigenissen in een breed historisch en maatschappelijk kader plaatsen. De curatoren bevragen hiermee expliciet de relatie tussen herinnering en geschiedenis en trachten het verschil te denken tussen beide. De persoonlijke getuigenissen verschaffen niet alleen inzicht in de beweegredenen van de Vlamingen tijdens de bezetting; de confrontatie van de persoonlijke beleving van de oorlog met het historisch discours legt ook conflicten bloot, die soms aanleiding geven tot de creatie van mythes. Deze mythes kunnen bijzonder hardnekkig zijn, zoals blijkt uit de ‘zwarte’ verhalen van Rika Demoen en Oswald van Ooteghem.

“MIJN VADER WAS MIJN HELD”

De curatoren van de tentoonstelling menen dat alle getuigen evenveel recht hebben tot spreken. Ook Rika Demoen en Oswald van Ooteghem krijgen de kans hun verhaal te doen, hun keuzes te duiden en hun familiale situatie te schetsen. Uit het verhaal van Oswald van Ooteghem komt de rol van de vader naar voren en de Vlaamsgezindheid van het gezin waarin hij opgroeide. “Mijn vader was mijn held, hij was een *echte* Vlaming”, verklaart hij. Vader van Ooteghem was een militant Vlaams-nationalist en leider van de Zwarte Brigade, moeder leidster van de Vlaamse Meisjesbond in Gent. De ruimte in de tentoonstelling vult van Ooteghem met familiefoto’s, beelden van vlaggen en Vlaamse symbolen, en persoonlijke brieven van Hendrik Elias, één van de leiders van het VNV die hij ongetwijfeld als een tweede vader beschouwde. Op tienjarige leeftijd is Oswald al lid van de Dietse Blauwvoetvendels en zeven jaar later stapt hij in het Vlaams Legioen. Voor hem is het duidelijk dat hij was voorbestemd om in de voetsporen van zijn vader te treden: “Wij [het gezin] waren overtuigde flaminganten, en ik was dus gepredestineerd om de roep van de leiding

[5] De curatoren bevestigden dit uitgangspunt in zekere zin door Chris Van der Heijden, Nederlands historicus en auteur van *Grijs verleden. Nederland en de Tweede Wereldoorlog* (Amsterdam, Contact, 2001), uit te nodigen voor een lezing.

te volgen⁶,” vertelt hij op 86-jarige leeftijd naar aanleiding van de tentoonstelling. De invloed van het gezin, en dan vooral van de vaderfiguur, kan uiteraard moeilijk onderschat worden. Van Ooteghem besluit daaruit dat hij in feite geen keuze had: “De mens maakt niet zichzelf, de mens wordt gemaakt. Door uw omgeving, door uw opvoeding, uw ouders, uw grootouders, school, jeugdbeweging.”

Ook Rika Demoen groeit op in wat zij een “zeer Vlaams” gezin noemt. Demoens vader, schoonbroer van Reimond Tollenaere, is tijdens de oorlog VNV-burgemeester van Roeselaere en vormt daarmee een belangrijk rader in het lokale collaboratienetwerk. Ook in deze getuigenis maakt de bezoeker kennis met de ‘Vlaamse’ retoriek: “Mijn vader was vrijwilliger tijdens de Eerste Wereldoorlog,” vertelt Demoen, “en het zijn de Franstalige officieren die van hem een *echte* Vlaming hebben gemaakt”. In de jaren 30 sluit Rika zich aan bij de Kerlinnekes, de jeugdbeweging van het Vlaams Nationaal Vrouwenverbond, later wordt ze streekleidster voor de Dietse Meisjesscharen en staat ze onder rechtstreeks bevel van Jetje Claessens. In het gezin staat alles in het teken van de Vlaamse beweging: kalenders, liederen, bladen, brochures, uniformen, vlaggen – en een naaste die het leven laat aan het Oostfront. Het is in de Dietse Meisjesscharen dat Rika Demoen de geschiedenis en de ideeën van de Vlaamse Beweging bestudeert en Vlaamse liedjes zingt (“die vinden we veel mooier dan de Duitse of de Engelse”).

Het is niet altijd makkelijk om het belang in te schatten van opvoeding en familiebanden in de keuzes die werden gemaakt. In het geval van Oswald van Ooteghem en Rika Demoen kan men zich inderdaad de vraag stellen of hun ‘Duitsgezindheid’ wel een politieke beslissing was, zeker wanneer men dan ook nog hun jeugdige leeftijd beschouwt. Bij het uitbreken van de oorlog zijn Oswald van Ooteghem en Rika Demoen 16 jaar oud. Van Ooteghem schrijft zijn eigen engagement in het Vlaams Legioen dan ook toe aan een jeugdig, naïef enthousiasme en de zin voor avontuur. Hij is “enorm onder de indruk” van het industriële landschap wanneer zijn vader hem meeneemt op een motortochtje door Duitsland. Later zal hij vertellen: “Ik was amper 17 jaar toen ik vertrokken ben, dus grote politieke beschouwingen heeft men dan niet, men doet dat spontaan en met enthousiasme en met heel zijn hart. Ik heb daar gewoon niet aan gedacht [om een andere keuze te maken], ik was 17 jaar, en met volle geestdrift en enthousiasme heb ik die oproep van de leiders gevolgd”. Ook de andere getuigen in de tentoonstelling zijn erg jong (Liliane van Steenhoute is 11, Hubert Van de Castele 16, Lily Van Oost 17, Albert Van Dessel is student) en worden beïnvloed door familie en vooral ouders. Zelfs iemand als Lily van Oost ondervindt de invloed van haar directe omgeving. Het patriottisme is haar en haar broer Henri met de paplepel ingegeven: “Ik zal nooit vergeten wat mama en papa ons hebben geleerd”, vertrouwt zij haar

[6] Gesprek met Bruno De Wever en Oswald van Ooteghem in De Zevende Dag, 21 november 2010. Herbekijken: www.deredactie.be/cm/vrtnieuws/mediatheek/programmas/dezevendedag/2.13233/2.13234/1.909201 [bezoekt op 29 augustus 2011].

[7] Gesprek in De Zevende Dag.

broer toe, “dat we ons moeten verzetten, dat we moeten vechten. Voor België, voor de driekleur.” Lily van Oost volgt het voorbeeld van haar broer en stapt in het Geheime Leger. Ze wordt echter ontmaskerd en naar Ravensbrück gevoerd.

HOE MYTHES ONTSTAAN

Niet alleen beroepen Oswald van Ooteghem en Rika Demoen zich op hun familiale situatie om geen of slechts gedeeltelijk verantwoordelijkheid op te nemen voor hun keuzes; ze beschouwen die keuzes ook niet als principieel fout. In hun discours is geen duidelijke morele afkeuring te merken van de keuze die uiteindelijk – al dan niet onder druk van hun omgeving – werden gemaakt.

Oswald van Ooteghem engageerde zich uit idealisme voor wat hij als zijn vaderland beschouwde, en is nog steeds op de belangrijkste punten overtuigd van zijn gelijk. Tijdens het interview in *De Zevende Dag* wordt hem gevraagd of hij met spijt terugkijkt op de keuzes uit zijn jeugd. “Als ge 86 zijt, dan leert men het leven een beetje relativiseren”, antwoordt hij. “Als ge van mij verwacht dat ik met complexen uit de oorlog teruggekeerd ben of met een trauma, dat is niet het geval”. Hij heeft uiteraard de SS-ideologie afgezworen en ook het militarisme, maar niet het Vlaams nationalisme – wat hij noemt “de strijd om voor Vlaanderen een gelijkberechtigde plaats in Europa te bekommen”. In geen geval beschouwt hij de keuzes uit het verleden als moreel fout; hooguit ging het hier om een tactische vergissing. Curator Bruno De Wever merkt in de catalogus op dat binnen de Vlaamse beweging nog steeds de mythe gedijt dat de collaboratie in Vlaanderen “verkeerde allianties sloot in het belang van het Vlaamse volk⁸”. Ook in zijn getuigenis op de tentoonstelling minimaliseert de oud-Oostfronter zijn engagement. Het Duitse credo was: “*Ein Volk, Ein Reich, ein Führer*”; maar wanneer van Ooteghem zijn bewondering uitsprekt voor de Duitse idealen en de Nieuwe Orde, laat hij dat laatste vallen (“*Ein Volk, Ein Reich*, daar kon ik me volledig in vinden⁹”).

Rika Demoen beweert dan weer dat zij in principe geen echte keuze heeft gemaakt: zij heeft zich immers “nooit met politiek ingelaten”. De Dietse Meisjesscharen waren in haar ogen een onschuldige jeugdbeweging (“wij maakten fietstochten, gingen op excursie, zongen Vlaamse liederen¹⁰”). Naar eigen zeggen heeft ze “niets misdaan” en ze voelt zich in 1944 dan ook onterecht “een gevangene in haar eigen huis” (ook Sophie Loeb, Joodse en nicht van Max Bloch, leefde tijdens de bezetting als “een

[8] Bruno De Wever, Martine Van Asch en Rudi Van Doorslaer (eds), *Gekleurd verleden: familie in oorlog*, Tielts, Lannoo, 2010, p. 131.

[9] Dit werd ook opgemerkt door een bezoeker: <http://www.gekleurdverleden.be/guestbook> [23 augustus 2011].

[10] Bruno De Wever merkt in de catalogus op dat ook de Dietse Meisjesscharen, als onderdeel van de NSJV (Nationaal-Socialistische Jeugd in Vlaanderen) deel uitmaakte van de ‘Nieuwe Orde’. Na enkele jaren is de NSJV de enige jeugdbeweging die nog wordt toegestaan door de bezetter. Cf. *Gekleurd verleden: familie in oorlog*, p. 129.

gevangene in haar eigen huis”...). Rika Demoen vindt het “onrechtvaardig” wat er met haar vader is gebeurd na de oorlog – dat hij voor vier jaar werd opgesloten. Hij was immers een goede, eerlijke burgemeester geweest, “en zo worden wij dus bedankt”. Demoen beweert bij hoog en bij laag dat haar vader “nooit contact heeft gehad met de Duitsers” maar werd gearresteerd enkel omdat hij (VNV!-)burgemeester van Roeselare was “en Vlaming, alsof dat een misdaad was”.

Die slachtofferretoriek vinden we regelmatig terug in het discours van politieke collaborateurs. Luc Huyse en Steven D’ Hondt¹¹ merkten al op dat dit soort van collaboratie vaak door de beschuldigten zelf als een zeer licht vergrijp werd ervaren, terwijl het indertijd om verschillende redenen zwaar werd bestraft. Terwijl bij Oswald van Ooteghem politieke collaboratie gepaard ging met (duidelijk zichtbare) militaire collaboratie, bleef het bij Rika Demoen bij ‘Duitsgezindheid’. Het VNV (Vlaams Nationalistisch Verbond), waarvan de Dietse Meisjesscharen een onderdeel vormde, stond bekend als een collaborerende partij, die overal in het land haar pionnen had in de vorm van ‘oorlogsburgemeesters’. Door de relatief zware bestraffing van ‘Duitsgezindheid’ en de financiële repercussies daarvan op het gezin, raakten vele Vlamingen misnoegd. ‘Meelopers’, voor wie het lidmaatschap van een Duitsgezinde beweging misschien niet echt een politieke beslissing was geweest¹², werden vaak even hard aangepakt als kopstukken van de collaboratie. Uit dat misnoegen ontstond al snel de mythe van een ‘overdreven’ en ‘anti-Vlaamse’ bestraffing of repressie.

De mythe blijkt erg hardnekkig, want de bestraffing van de collaboratie in België vormt ook het onderwerp van enkele reacties van de bezoekers, die hun indrukken nalieten in een telebox. De zoon van Reimond Tollenaere, de oom van Rika Demoen die aan het Oostfront stierf, hekelt de “niet zo malse” repressie. Ook de nicht van Jetje Claessens, hoofdleidster van de Dietse Meisjesscharen, vraagt zich af of “u ooit heeft gerealiseerd hoe zij [Claessens] gestraft is geweest”. Jetje Claessens werd inderdaad ter dood veroordeeld, maar zij werd nooit terechtgesteld en emigreerde na een gevangenisstraf in 1951 naar Argentinië. Ook zij vond van zichzelf “dat ze niets misdaan had”. De mythe werd gecultiveerd in geschriften en egodocumenten van collaborateurs die na de oorlog waren gepubliceerd. Het accent verschoof zo van collaboratie naar de ‘onrechtvaardige’ bestraffing ervan. Zo werd niet de bezetting en het criminele naziregime, maar de repressie het belangrijkste trauma van de Tweede Wereldoorlog. Hoewel er volgens vele onderzoekers op een bepaald moment sprake is geweest van ontsporingen in het repressiebeleid en zelfs van rechtsongelijkheid, werden de meeste maatregelen later gecorrigeerd en gecompenseerd door strafvermindering,

[11] Luc Huyse en Steven Dhondt, *Onverwerkt verleden. Collaboratie en repressie in België 1942-1952*, Leuven, Kritak. Hun onderzoek wordt nog steeds beschouwd als een standaardwerk in het domein.

[12] *Ibid.*, p. 11. In de besluitwet van 17 december 1942 werd de schuldrempel voor collaboratie drastisch verlaagd: vroeger moest bewezen worden dat de beklaagde het delict ‘met kwaad opzet’ had gepleegd, dus met de bedoeling de vijand te helpen; nu volstond een bewijs van ‘wetens’ handelen.

eerherstel of genade¹³. Ook de mythe van een ‘anti-Vlaamse’ repressie wordt ontkracht door historisch onderzoek.

HET NAOORLOGSE VLAANDEREN

In hun discours trachten beide getuigen hun keuze te relativieren en soms zelfs de collaboratie – of toch hún collaboratie – te vergoelijken. De vraag rijst inderdaad in welke mate – niet of – deze mensen verantwoordelijk gesteld kunnen worden voor hun keuzes en in hoeverre het parcours van de ouders dat van de kinderen bepaalt¹⁴. Niet toevallig neemt het verhaal van de Vlaamse collaboratie in de boeken van Hugo Claus, Erwin Mortier of, recentelijk, Johan de Boose, de vorm aan van een familiechroniek. Doordat de bezoeker telkens persoonlijk wordt binnengeleid in een uniek verhaal met een eigen logica, loopt men het risico de motivaties en keuzes van de verschillende getuigen op eenzelfde lijn te zetten. “Het zijn toch maar mensen die handelen uit overtuiging”, beweert een man in de telebox. Van Ooteghem handelde naar eigen zeggen inderdaad “uit overtuiging” en twijfelde geen moment om te kunnen “vechten voor zijn idealen”. De overtuiging van Oswald van Ooteghem mag dan wel even groot zijn als die van Lily van Oost (beiden strijden zij uit een gevoel van trots voor wat zij hun ‘vaderland’ noemen), hun keuzes zijn principieel en moreel verschillend. Het is van het grootste belang om ook foute keuzes te kunnen kaderen binnen een maatschappelijke en zelfs familiale context, en de motivatie van collaborateurs te begrijpen – niet om deze keuzes te vergoelijken of te verdedigen, maar om een beter inzicht te krijgen in de mechanismen van geweld en haat. Beweren dat Rika Demoen en Oswald van Ooteghem ‘geen keuze’ hadden, is echter een brug te ver. Er is slechts één groep van mensen die tijdens de oorlog ‘geen keuze’ had, en dat waren de vervolgdgen. Philippe Mesnard wijst er in een recente tekst¹⁵ op dat actie een voorrecht was tijdens de bezetting. De Joodse families Bloch en Zwaaf in de tentoonstelling kenden immers geen enkele vorm van bewegingsruimte en waren weerloze slachtoffers van het naziregime.

De jonge leeftijd waarop Rika Demoen en Oswald Van Ooteghem in Duitsgezinde organisaties werden ingelijfd en de druk van hun familie en naaste omgeving spreken in hun voordeel. Maar ook vandaag, nu ze de negentig naderen en de rook om hun hoofd is verdwenen, lijken zij de morele betekenis niet te beseffen van de keuzes uit hun jeugd. Ze slagen er niet in verantwoordelijkheid op te nemen voor de politieke, maatschappelijke en morele consequenties van die keuzes, en kunnen die niet plaatsen

[13] Cf. de besluitwet van 11 maart 1947 (zie Luc Huyse en Steven DHondt, *op. cit.*, p. 149 e.v., maar ook de wet-Lejeune [p. 156 e.v.] en de wet-Vermeylen uit 1961 [http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/loi_a.pl]).

[14] In dit opzicht is het interessant dat na de oorlog 200 Belgen werden veroordeeld op grond van artikel 3.4 van de epuratielwet, dat ouders straft die hun kinderen, zelfs stilzwijgend, de toestemming gaven om lid te worden van een Duitsgezinde vereniging. Cf. *Onverwerkt verleden*, p. 203.

[15] Philippe Mesnard, “Ingekleurd(e) verleden(s)” [Passé(s) colorisé(s)], *Témoigner entre Histoire et Mémoire*, n° 110, 2011.

binnen de brede – criminele – context waarbinnen zij functioneerden. Van Ooteghem beseft dat hij een verkeerde keuze heeft gemaakt, maar dan heeft hij het enkel over de tactische vergissing om voor de oprichting van een Vlaamse staat heil te verwachten van de Duitse bezetter. Rika Demoen schreeuwt dan weer haar onschuld uit en is het slachtoffer van de woeste repressie. De vraag stelt zich dan inderdaad of deze mensen, ondanks hun jeugdige leeftijd op het moment van hun engagement, niet het voordeel van de twijfel verliezen?

De inzet van de herinnering vandaag

HERINNERING ALS POLITIEK VRAAGSTUK

Dat de schuldvraag zo makkelijk kan ontweken worden en de draad van het leven zo snel weer opgepikt, heeft veel te maken met de late verwetenschappelijking van het debat, waardoor mythes en emotionele betogen de publieke opinie domineerden. Ook de solidariteit die in Vlaanderen na de oorlog aan voormalige collaborateurs werd betuigd (en nog steeds, in bepaalde kringen), is hier niet vreemd aan. Na het herstel van zijn rechten kon van Ooteghem een politieke carrière uitbouwen: na een jaar cel zetelde hij voor de Volksunie in de provincieraad, later in de senaat. Nog steeds vecht hij voor Vlaanderen, maar met andere, legitieme middelen. Ook Rika Demoen blijft verbonden met het Vlaams-nationalistisch gedachtegoed als leidster van “Singhet Vro”, een koor dat al meermaals aantrad tijdens het Vlaams Zangfeest. Wie denkt dat de Tweede Wereldoorlog en de collaboratie definitief in het verleden liggen, heeft het bij het verkeerde eind. Het blijft een politiek en emotioneel geladen thema dat nog steeds een belangrijke rol speelt in de huidige politieke context van België. De retoriek van de ‘echte Vlamingen’ was aanwezig in de verhalen van Rika Demoen en is ook aanwezig in het discours van vooral rechtse Vlaams-nationalistische partijen. De (soms fysieke) band tussen collaboratie en Vlaams-nationalisme valt maar moeilijk door te knippen, ondanks pogingen van bijvoorbeeld Bart De Wever¹⁶.

Het was de voornaamste doelstelling om met de tentoonstelling *Gekleurd verleden* een open, sereen en democratisch debat aan te wakkeren over ons oorlogsverleden. Die oproep leken de Vlaamse partijen in de Senaat (uitgezonderd Groen!) op 12 mei te beantwoorden door een wetsvoorstel rond amnestie in overweging te nemen – naar eigen zeggen niet om het voorstel te aanvaarden maar om er een “open debat¹⁷” over te voeren. De amnestiekwestie is niet nieuw in België. De vraag dook meermaals op na de oorlog, en er werden tal van verzoeningspogingen ondernomen: in 1998 was er

[16] Bart De Wever (N-VA), “Vlaamse nazi’s”, opiniestuk in *De Standaard* [21 september 2010].

[17] “Senaat neemt voor het eerst wetsvoorstel over amnestie in overweging”, *De Morgen* [12 mei 2011]; “De Clerck: Niet de bedoeling te vergeten”, *De Standaard* [18 mei 2011].

nog het decreet-Suyckerbuyk¹⁸ dat voorzag in financiële bijstand aan de getroffen en van repressie en epuratie maar later door het Arbitragehof werd vernietigd; in 1999 publiceerden enkele academici en publicisten een “oproep voor een eerlijk en rechtvaardig oordeel over collaboratie en repressie in Vlaanderen” onder de titel *Voorwaarts maar niet vergeten*¹⁹; en tijdens de Ijzerbedevaart in augustus 2000 sprak Frans-Jos Verdoodt in dat kader het historisch pardon uit voor de Vlaams-nationalistische collaboratie.

Echter, buiten het feit dat de formulering van minister De Clerck op de RTBF op zijn best onhandig en ongenueanceerd is te noemen (hij had het over ‘vergeten’, dus *amnésie*), is het huidige voorstel ook nog eens ingediend door het Vlaams Belang en herkaut het de gebruikelijke excuses om het collaboratiegedrag te minimaliseren en te rechtvaardigen. Het wetsvoorstel heeft het over “tal van verzachtende omstandigheden” in het geval van de Vlaamse collaborateurs en zelfs over “*vermeende* daden van incivisme²⁰”. Door te suggereren dat de bestrafden eerder slachtoffers zijn van de repressie dan daders van collaboratie, wordt de mythe van de ‘overdreven’ en anti-Vlaamse repressie opnieuw bekrachtigd en de repressie zelf herleid tot de meedogenloze volksrepressie van net na de bevrijding. De reacties van Franstalige politici lieten dan ook niet op zich wachten: Christine Defraigne (MR) had het over “revisionisme²¹”, Jacky Moraël (Ecolo) noemde het politieke klimaat in Vlaanderen “extreem rot, ongezond en antidemocratisch²²”.

Amnestie is een proces dat er in de eerste instantie op gericht is om verzoening te bewerkstelligen en de verhoudingen tussen burgers te normaliseren. Hiertoe wordt niet alleen de boete maar ook de schuld uitgewist. Het uitwissen van de schuld zou in dit geval bepaalde gemeenschappen beletten om verantwoordelijkheid op te nemen voor hun verleden; sommige oud-collaborateurs hebben trouwens zelf hun morele schuld al (gedeeltelijk) uitgewist, zoals blijkt uit de getuigenissen op de tentoonstelling. In de Belgische context is de praktische relevantie van zo’n maatregel bovendien erg beperkt, meer dan 60 jaar na het einde van de oorlog. Ten slotte mag het duidelijk zijn dat het wetsvoorstel tot amnestie van dit voorjaar het resultaat is van politiek opbod. Het politiek gebruik van de herinnering, en ook de opname van oud-collaborateurs in de Vlaamse beweging, staan zo een echte verzoening in de weg.

[18] <http://www.vlaamsparlement.be/Proteus5/showParlInitiatief.action?id=231148>

[19] De akten van de studiedag in het Vlaams Parlement in 2001 zijn gebundeld in: Frans-Jos Verdoodt (ed.), *Acta van de studiedag “Voorwaarts maar niet vergeten. Voor een eerlijk en rechtvaardig oordeel over collaboratie en repressie in Vlaanderen” op 9 juni 2001 in het Vlaams Parlement*, Gent, Academia Press, 2011.

[20] Het “wetsvoorstel tot uitwissing van alle gevolgen voor de toekomst van veroordelingen en sancties wegens tijdens de periode van 10 mei 1940 tot 8 mei 1945 gestelde vermeende daden van incivisme” is na te lezen op: <http://www.senate.be/www/webdriver?MltabObj=pdf&MlcolObj=pdf&MlnamObj=pdfid&MltypeObj=application/pdf&MlvalObj=83887263> [30 augustus 2011].

[21] *Le Soir*, 15 mei 2011.

[22] *Ibid.*, hernoemen in *De Standaard*.

DE MAATSCHAPPELIJKE ROL VAN DE HISTORICUS

Michel de Certeau schreef in 1968 naar aanleiding van de barricades in Parijs dat “*un événement n'est pas ce qu'on peut voir ou savoir de lui, mais ce qu'il devient (et d'abord pour nous)*”²³. De taak van de historicus bestaat er bijgevolg niet in om enkel de feiten te onderzoeken en met elkaar in verband te brengen om zo bepaalde gebeurtenissen te kunnen verklaren. Hij moet ook de sporen volgen die deze gebeurtenis heeft nagelaten in een samenleving en trachten de betekenis ervan voor het heden telkens opnieuw in te vullen. Laat dat nu net iets zijn waar onze historici erg goed in zijn. Marc Reynebeau verklaarde dit voorjaar nog in een column in *De Standaard* dat de geschiedkunde vandaag alles in huis heeft om het onderwerp op een serene manier te behandelen²⁴. Het overzicht dat Koen Aerts maakte van het wetenschappelijk onderzoek over collaboratie en repressie bevestigt die stelling²⁵. Een uitsluitend ‘Vlaams’ debat in de Senaat kan onmogelijk leiden tot een nationale verzoening, zoveel is wel duidelijk. De discussie moet over de gemeenschappen heen gevoerd worden, gestoeld op geschiedkundige inzichten eerder dan partijpolitiek geïnspireerde ontwerp teksten, mythes en vooroordelen. In plaats van het debat te politiseren (of te ‘communitariseren’) lijkt het meer opportuun om de geschiedkundige werken te raadplegen die de afgelopen jaren, zowel in Vlaanderen als in Wallonië, zijn verschenen over het Belgische collaboratieverleden.

Er moet gewerkt worden aan een consensus over de Belgische bezettingsgeschiedenis, zodat men kan evalueren wat de precieze betekenis is van dit verleden in de huidige maatschappelijke context. Een eerste opdracht lijkt dan om voorbij de clichés te denken en de vrijblijvende oordelen, en om bepaalde mythes te ontcrachten die de beeldvorming van de regio's heeft bepaald. Hierbij denk ik dan aan de Vlaamse mythes die de collaboratie voorstellen als een louter tactische vergissing met goede bedoelingen, en de repressie als een onrechtvaardige en anti-Vlaamse politiek. Maar ook in Franstalig België leven mythes over het Vlaanderen tijdens de collaboratie. Niet alle Vlamingen waren collaborateurs, zoals wel eens wordt gesuggereerd, en collaboratie was ook geen ‘typisch Vlaams’ fenomeen. Politieke collaboratie mag dan wel wijdverspreid zijn in Vlaanderen en verbonden aan de Vlaams-nationalistische ideologie, in Wallonië werden verhoudingsgewijs ongeveer evenveel collaborateurs veroordeeld²⁶. Wallonië was inderdaad niet alléén maar het toneel van heldhaftig

[23] “*Een gebeurtenis is niet wat we ervan kunnen zien en zeggen, maar wat ze voor ons gaat betekenen*”, » in Michel de Certeau, “Prendre la parole”, *Etudes*, juni-juli 1968, hernomen in *La prise de parole et autres écrits politiques*, Le Seuil, 1994, p. 51 (mijn vertaling).

[24] “Waarom het moeilijk blijft om de collaboratie te ‘vergeten’”, *De Standaard*, 17 mei 2011.

[25] Koen Aerts, “De bestrafing van de collaboratie na de Tweede Wereldoorlog. Beeldvorming en onderzoek”, in *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, nr. 21, 2009, p. 55-92.

[26] Luc Huyse en Steven Dhondt, *op. cit.*, p. 189 e.v. Bruno De Wever herhaalt ook dat “[o]ngeveer 18.000 Belgen [zich engageren] voor de gewapende strijd aan het oostfront, van wie 10.000 Vlamingen en 8.000 Franstaligen”. Cf. *Gekleurd verleden. Familie in oorlog*, p. 128.

verzet. In die zin is de verholgen reactie van bepaalde Vlaamse politici te begrijpen op de scherpe commentaren of het ontwaarde 'misplaatste superioriteitsgevoel' van hun Franstalige collega's. Dat betekent uiteraard niet dat de ene mythe door de andere moet worden vervangen. De collaboratie die Vlaanderen wel degelijk heeft gekend, mag in geen geval vergoelikt worden, zeker niet wanneer een deel van de huidige politieke klasse zich nog steeds op dezelfde idealen beroept.